

Szülői exit-stratégiák gyermekvédelmi helyzetekben – fókuszban a szülők véleménye

RÁCZ Andrea – SIK Dorottya – TANÍTÓ Zsófia

RÁCZ ANDREA: ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék; racz.andrea.aniko@tatk.elte.hu

SIK DOROTTYA: ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék; sik.dorottya.borbala@tatk.elte.hu

TANÍTÓ ZSÓFIA: ELTE Szociológia Doktori Iskola, Társadalom- és Szociálpolitika Doktori Program;
tanitozsofi@gmail.com

ABSZTRAKT Kvalitatív módszertanra épülő kutatásunkban azt vizsgáljuk, hogy milyen ún. exit-stratégiákat használnak a tankötelezettségi korú, különböző tanulási, magatartási, pszichiátriai problémával küzdő vagy kortárs bántalmazással érintett gyermekek szülei, hogy az állami ellátórendszer szolgáltatásait elkerüljék. Keressük a választ arra, hogy egyáltalán milyen mozgásterük van az állami ellátórendszer elkerülésére, illetve arra, hogy ahhoz, hogy jó minőségű magánszolgáltatásokhoz hozzáférjenek, kitől várhatnak és ténylegesen kitől kapnak segítséget. *Szülői exit-stratégiák gyermekvédelmi helyzetekben – fókuszban a szakemberek véleménye* c. tanulmányunk után a szülők véleményét mutatjuk be. A szülői narratívákban megjelenő stratégiák mögött gyakran a jó szülőség értelmezése húzódik meg, melyre tanulmányunkban szintén kitérünk.

Kulcsszavak: exit-stratégiák, szülők percepció, iskolai színtérben jelentkező problémák, állami kontra magánellátások, jó szülőség értelmezése

Parental exit strategies in child protection situations – focus on parents' views

ABSTRACT This paper examines the outcome of a qualitative research about the exit strategies of parents. In Hungary raising school-age children and facing different learning and behavioural backgrounds, psychiatric problems or children affected by bullying, parents have different strategies to avoid the state care system. The research results show the possibilities, leeway for manoeuvre the parents have to avoid the state care system, or to find access to good quality private services. Following our previous study, entitled *Parents' exit strategies in child protection situations – focus on professionals' views*, we present the parents' views. The parental strategies in the narratives are often reflect on good parenting, so these will be addressed in this paper as well.

Keywords: exit-strategies, perception of parents, problems and difficulties in the school system, state versus private services, interpretation of good parenting

BEVEZETÉS

Kutatásunkban azt vizsgáljuk¹, hogy a tankötelezettségi korú, különböző tanulási, magatartási, pszichiátriai problémákkal küzdő vagy kortárs bántalmazással érintett gyermekek szülei

¹ Készült a Menekülés az államtól: privatizáció, exit-stratégiák és alternatív szolgáltatások a gyereknevelésben c. OTKA kutatás keretében (FK 135215, 2020–2023, Berényi Eszter). RÁCZ Andrea és SIK Dorottya részt vesznek a COST Action 19106-Multi-Sectoral Responses to Child Abuse and Neglect in Europe: Incidence and Trends c. projektben az ELTE TáTK Szociális Munka Tanszék képviseletében.

milyen ún. exit-stratégiákat alkalmaznak, hogy az állami ellátórendszer szolgáltatásait elkerüljék, abból egy adott ponton kimeneküljenek. Jelen tanulmányunk a *Szülői exit-stratégiák gyermekvédelmi helyzetekben – fókuszban a szakemberek véleménye* c. írásunk folytatásaként az állami szolgáltatások szülői/gondviselői percepcióit mutatjuk be, felvázolva azokat az exit-stratégiákat, amelyeket kialakítanak, alkalmaznak a szülők az állami oktatási rendszerrel és gyermekjóléti és gyermekvédelmi ellátórendszerrel való találkozásaik során, illetve azok következtében².

A szülői/gondviselői interjúk alapján az eredetileg meghatározott négy ideáltipikus stratégia³ közül kettőt, a *sodródás* (2) és az *elkerülés* (3) stratégiáit tudtuk azonosítani⁴. Az állami rendszer számára való láthatatlannak maradás/megúszás narratívája (1) talán azért sem jelenik meg markánsan a szülői interjúkban, mert valószínűsíthető, hogy aki szándékai szerint láthatatlan akar maradni, interjút sem ad a kutatás számára⁵. A szakemberek ajánlása miatt magánszektorhoz forduló szülői stratégia (4) feltehetően két okból nem jelenik meg a narratívákban. Egyrészt a gondviselők az interjúk többségében arról számolnak be, hogy nem ismerik vagy nem is tudják, hogy kihez fordulhatnának támogatásért a pedagógusokon kívül, vagyis nincs olyan szakember mellettük, aki javasolhatná a magánszektor szolgáltatásait. Másrészt, ha esetleg vannak a környezetükben szakemberek, iskolai szociális segítők, iskolapszichológusok, fejlesztőpedagógusok, akkor ők feltételezhetően csak abban az esetben javasolják a piaci szereplőket, ha a családról tudják, hogy anyagi forrásaik ezt lehetővé teszik számukra. Mindezek mellett azt is valószínűsíthetjük, hogy aki rendelkezik egzisztenciális lehetőségekkel és/vagy kapcsolati tőkével, nem feltétlenül vár vagy hagyatkozik az állami szolgáltatók javaslataira.⁶

Fontos megjegyezni, hogy a szülők a széles értelemben vett gyermekvédelem (Domszky 1999) szolgáltatásaival érintkezhetnek, ilyen a gyermekegészségügy, valamilyen fejlesztési

² Jelen kutatás eredményeit az óvodai és iskolai segítés korlátainak és lehetőségeinek kontextusában lásd bővebben: Rácz A., Sik D., Tanító Zs. (2023) *Fejlesztési igénnyel bíró gyermekek és szüleik lehetőségei az állami ellátórendszerben*. In: *What will our Future be Like?* (ed. Tibor, J. Karlovitz) Grosspetersdorf, Sozial und Wirtschafts Forschungsgruppe. pp. 395–408.

³ A négy stratégia azonosításához a döntéshozói, szakemberi és szülői interjúkat együttesen kezeltük, így jött létre az alábbi kategorizáció: 1) A *láthatatlannak maradás/megúszás stratégiája*: amikor egy szülő/gondviselő megpróbál észrevétlenül maradni az állami szolgáltatások, ellátások rendszerében, illetve abból kisiklani. 2) A *sodródás stratégiája*: amikor egy szülő/gondviselő hagyja, hogy történjenek a dolgok, az eseményekben nem vesz részt proaktívan, de nem is teljesen passzív elszenvédője azoknak. Sok esetben információhiány az alapja. 3) A *menekülés/elkerülés stratégiája*: az állami szolgáltatások ellenében, azok helyett vagy mellett a magánszektor szolgáltatásainak tudatos választása. 4) A *ellátórendszeri nyomás stratégiája*: az állami ellátórendszer hiányosságai miatt maguk a szakemberek magánszolgáltatások irányába delegálják a klienseket.

⁴ Az interjúk tanúsága szerint sok esetben az *elkerülés* és a *sodródás* stratégiája sem különíthető el vegytisztán egymástól. A valamilyen nehézségben érintett családok hosszabb folyamaton mennek keresztül, amely sokszor az ellátórendszerben való sodródással indul, de amikor azzal a tapasztalattal szembesülnek, hogy mindaz, amit az állam ígér, törvényben írt elő, (például elegendő számú és a speciális szükségletekre reagáló fejlesztés) nem valósul meg, akkor többen különböző megoldási lehetőségeket keresnek, akár az állami szektoron kívül.

⁵ Fontos megjegyezni, hogy az interjúalanyok körében kettő olyan család van, ahol a gyermekek védelem alatt állnak, tehát kötelező az együttműködés a gyermekjóléti alapellátással, itt a menekülés/elkerülés egyértelműen a szakellátásra vonatkozik, hogy a gyermek a családban nevelkedhessen.

⁶ Ezt a stratégiát a szakemberek perspektívájából érintettük a *Szülői exit-stratégiák gyermekvédelmi helyzetekben – fókuszban a szakemberek véleménye* c. tanulmányunkban.

igényre, tanulási nehézségre válaszoló szolgáltatás (fejlesztőpedagógus, logopédus, különböző terápiák), családi diszfunkciók miatt szükségessé váló családterápiás lehetőség, önsértő magatartások, pszichés gondok esetén felmerülő pszichológiai-pszichiátriai meg támogatások, vagy akár a kortárs bántalmazás kezelésére érkező segítségek.

Tanulmányunkban a szülői interjúk elemzését követően egy komplex esetet is bemutatunk, amelyben jól látható, hogy az egyes szülői exit-stratégiák a gyermek problémáinak mélyülése kapcsán változhatnak is: a láthatatlanná válás egy ponton már nem tartható, a család sodródik, majd megpróbál elmenekülni az állam elől. Érdekes a stratégiák alakulásának összefüggésében azt is vizsgálni, hogy kik azok a szakemberek, akik érdemben, empátikusan vannak jelen a család körül a gyermek támogatására. Elemzésünkben kitérünk arra is, hogy a narratívákban megjelenő stratégiák mögött sok esetben a *jó szülőség* értelmezése (Rácz 2014) húzódik meg, ennek korlátja – legalábbis a szülők megélése alapján – a tehetetlenség érzése, hogy önhibájukon kívül nem tudnak a gyermeküknek segíteni. A jó szülőség és a társadalmi státusz kapcsolatára hívja fel a figyelmet Kovai-Szőke (2021) kutatása⁷, ugyanis a meglévő előnyökkel (kapcsolatok, anyagi helyzet, tudás, információk) könnyebben lehet előre lépni a gyermek fejlődése, hátrányainak csökkentése terén, a hátrányos helyzetűek kevésbé férnek hozzá a fejlesztésekhez. *„A gyermeknevelés ugyanis az elmúlt évtizedekben az előnyös társadalmi pozíciókért folytatott verseny kiemelt terepe lett, ahol nem pusztán a lemaradás állandó réme fenyeget, hanem a »rossz szülőség« vádja is elérheti azokat, akik nem sajátítják el az intenzív szülőség megfelelő gyakorlatait.”* (Kovai-Szőke 2021: o.n.)

EXIT-STRATÉGIÁK SZÜLŐI OLDALON

A kutatás módszere

A kutatás keretében félig-strukturált interjúkat készítettünk, elsőként 6 fő módszertani fejlesztésben, illetve döntéshozatalban érintett szakemberrel, annak érdekében, hogy a gyermekjóléti szolgáltatás és a gyermekvédelmi szakellátás átalakulási irányait, kihívásait megnézzük. Ezt követően 22 interjú készítettünk szakemberekkel, közülük 19 köznevelési szintén dolgozik: 16 fő óvodai és iskolai segítőként, 2 fő pedagógusként, 1 fő gyógypedagógusként. Valamint 3 családgyógyozóval is készült interjú. Az interjúk tapasztalatait a *Szülői exit-stratégiák gyermekvédelmi helyzetekben – fókuszban a szakemberek véleménye* c. Esély cikkünkben ismertettük.

A döntéshozói és szakemberekkel készült interjúk mellett 21 szülői/gondviselői interjú készült, főképpen édesanyákkal, de 1 nagyszülő és 2 apuka is részt vett a kutatásban. A 21 interjúalany közül két szülő gyermekei álltak védelem alatt, egy esetben korábban már kiemelés, majd hazagondozás történt. A szülők fele vidéken él (város, megyeszékhely), jellemzően középkorúak, 2-3 gyermeket nevelnek. Közös bennük, hogy tanköteles korú gyermekük valamilyen tanulási vagy magatartási, illetve pszichiátriai problémával küzd, emellett több gyermek

⁷ <https://www.portfolio.hu/krtk/20210127/a-gyermeknevelés-mint-befektetés-a-szülői-felelősségek-átalakulása-466834>

iskolai bullyingban is érintett. Sokuk diagnózissal is rendelkezik a fenti problémák kapcsán. Összesen tehát 49 fővel készült interjú⁸. Az interjúk 2021. január-augusztus között készültek.

A szülői interjúkon túl egy esettanulmányt is készítettünk, ebben az esetben a hivatalos dokumentumok teljes körét felhasználtuk az esetvitel minél részletesebb bemutatására. Az interjúk a szülők esetében is az alábbi fő kérdések körbejárására irányultak: 1) állami és nem állami ellátásokkal kapcsolatos vélemények, mi érhető el a gyermekes családok számára, 2) milyen exit-stratégiák azonosíthatók, ezek mögött milyen családi motivációk figyelhetők meg; 3) a szülői döntések hogyan kapcsolódnak össze a jó szülőség narratíváival; 4) a szülők hogyan értékelik a szakemberek munkáját egy-egy gyermekvédelmi helyzetben.

Szülői exit-stratégiák gyermekvédelmi helyzetekben

Gyermekvédelmi helyzetek magánya

„Csak önmagunkra támaszkodhatunk pillanatnyilag. (...) Mindenki úgy segítsen a gyerekén, ahogy tud.” (Szakközépiskolás diák nagymamája)

Az idézet egy kilencedik osztályos ADHD-val (figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar) diagnosztizált diák gondviselőjének a válasza arra a kérdésre, hogy mit tanácsolna a szülők számára, akik ilyen vagy hasonló diagnózissal élő gyermeket nevelnek. A huszonegy szülőinterjú mind valamilyen formában reflektált az állam szolgáltatásaira, különös tekintettel az állami fenntartású óvodák, iskolák működési sajátosságaira, valamint a különböző tanulási, magatartási nehézséggel (BTMN), sajátos nevelési igénnyel (SNI) rendelkező gyermekeknek szóló állami ellátórendszerre.

Az interjúk arról tanúskodnak, hogy a gondviselők sokszor élik meg magukat magányosnak, tehetetlennek, ha gyermeküknek valamilyen nehézsége adódik az iskolában: a gyermeknek pszichés gondjai vannak, vagy ha akár diagnosztizált, akár csak egyenlőre sejtett tanulási, viselkedési, magatartási nehézséggel küzd, illetve kortárs bántalmazás esetén. Kis számban vannak pozitív tapasztalatok, de ezekben a szülői narratívákban is megjelenik, hogy esetleges, hogy mennyire felkészült, empatikus szakemberrel kerülnek kapcsolatba.

„Most az megint egy más dolog, hogy az osztályfőnök mennyire segít nekik, mert itt hál istennek nagyon, én örülök, hogy O. nénihez kerültek, mert látom rajta, hogy szíve-lelke a gyerek, mindegyik gyerek.” (Általános iskolás ikerpárt nevelő édesanyja)

⁸ A szülőkkel és szakemberekkel készült interjúk nagy részét az ELTE Szociális Munka képzésben célzottan ehhez a kutatáshoz meghirdetett szociális munka BA óra (Óvodai és iskolai szociális munka, korszerű pedagógia – Rácz Andrea és Tanító Zsófia kurzusa) keretében diákokkal készítettük. A diákokkal közösen dolgoztuk ki az interjúvázlatokat az egyes problémakörök vizsgálatára, mely érdeklődésük alapján formálódott. Az interjúk minden esetben leírásra kerültek. Az interjúalanyok kiválasztása mind a szakember, mind a szülői oldalon kényelmi mintavétellel történt, azaz olyan szülőkkel, akik látóterünkbe kerültek, tankötelezett korú és valamilyen tanulási, magatartási, pszichiátriai problémával érintett a gyermekük, vagy kortárs bántalmazás miatt kapott segítséget. A szakemberek esetében a képzőhely terepintézményeivel kötöttük össze a diákokat, de maguk is felkereshettek iskolában dolgozó szakembereket. Ez utóbbinak a vidéki szakemberek és szülők véleményének megismerése szempontjából is kiemelt jelentősége volt. Az interjúk körét kibővítettük továbbá 4 db interjúval (3 szakember és 1 szülő), amelyek a gyermekjóléti rendszer problémáihoz szorosabban kapcsolódtak.

Vélemények az állami rendszer szolgáltatásairól

„Szerintem elég nehéz azoknak, akiknek ilyen problémával kell szembenéznük (tanulási, magatartási nehézség), mert ahogy én látom, a tanárok nem igazán segítőkészek ezekben a helyzetekben, mert nekik is megvan a saját nehézségük, túlórát, ha jól hallottam, nem fizetnek – nem csoda, hogy a tanároknak csak egy kis százaléka az, aki szeretne segíteni a gyerekeknek, csoda egyáltalán, hogy vannak azok, akik igen...” (Általános iskolás korú gyermeket nevelő édesanya)

Az idézett vélemény egy olyan szülőtől származik, akinek a gyermeke nem küzd sem pszichés, sem tanulási, magatartási nehézséggel, mégis az a percepciója az állami fenntartású iskoláról, hogy ha ilyen problémával kellene szembenéznie, akkor nem lenne könnyű helyzetben. Több szülő is arról számolt be, hogy szerencsésnek érzi magát attól, hogy az óvodás vagy iskolás korú gyermekének nem volt szüksége eddig speciális szakemberre, iskolapszichológus, fejlesztőpedagógus vagy óvodai és iskolai szociális segítő támogatására. A megkönnyebbülés érzése egyrészt evidens, hiszen gyermekeik nem igényelnek „speciális” támogatást. Ugyanakkor az is egyértelműen megjelenik az elbeszélésekben, hogy ha valamilyen nehézséggel kellene megküdeniük, akkor nem feltétlenül bíznak abban⁹, hogy az állami iskolarendszer erre a helyzetre fel van készítve, és hogy megfelelő segítséget kaphatnak akár a pedagógusoktól vagy más szakemberektől, akikről sok esetben nem tudják a meginterjúvolt szülők, hogy egyáltalán vannak-e ilyenek az iskolában, és ha igen, akkor kik ők, vagy hogy az iskolán kívül hogyan érhetőek el. Szinte minden nehézséggel küzdő gyermeket nevelő szülővel készült interjúban megjelenik annak a tapasztalata, hogy az állami iskolák nincsenek felkészülve a sajátos nevelési igényű, illetve a beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő gyermekekre. A legtöbb esetben az óvodában, vagy az iskola alsó tagozatában felismerik a szakemberek, hogy valamilyen nehézség miatt szakértői vizsgálatra kell delegálni az érintetteket. Az azonban, hogy a szakértői vizsgálatban előírt fejlesztéshez, speciális támogatáshoz a gyermekek hozzá is férjenek, már nem biztosított sem az iskolákban, sem pedig az illetékes pedagógiai szakszolgálatoknál:

„Nagy általánosságban az van, hogy le van írva, hogy milyen lehetőségek kellenének, hogy legyenek az állami szférán belül, amikhez ingyenesen hozzá kéne, hogy jussunk. De ezek tárgyi vagy anyagi, vagy személyi hiányosság miatt nem elérhetőek. Például nincs a legtöbb intézménynek saját, állandó fejlesztőpedagógusa.” (SNI-s gyermeket nevelő édesanya)

Különösen nehéz helyzetben vannak azok az SNI-státuszú gyermekek és gondviselőik, akiket ADHD-val vagy autizmus spektrum zavarral diagnosztizáltak.^{10, 11}

⁹ A bizalom érzése alatt jelen esetben azt a várakozást értjük, hogy „a másik fél számunkra üdvös, de legalábbis nem hátrányos módon fog eljárni”. (Kopasz – Boda 2018: 550)

¹⁰ Interjúink megerősítik a Társaság a Szabadságjogokért 2019-es kutatásának eredményeit, miszerint a magyar oktatási rendszerben különösen nehéz helyzetben vannak többek között a szakemberhiány, a tanárhiány és az SNI-státuszú gyermekek számára kijelölhető állami oktatási intézmények hiánya miatt az autizmus spektrum zavarral, valamint ADHD-val küzdő fiatalok és családjaik (ADHD-val és autizmus spektrum zavarral élő tanulók helyzete a közoktatásban 2019).

¹¹ Egy aktuális eset, amikor a gyermekvédelem is inkompetens módon belép a folyamatba: <https://telex.hu/belfold/2023/03/07/sni-ovoda-gyerek-gyerekvedelem-kiskoru-veszelyeztetese-szulok-konfliktus-igazsagugyi-pszichologus-szakerto>

„Megmondom őszintén, hogy nagyon nem világosított fel róla senki (az autizmus spektrum zavaráról). Őt több helyen vizsgálták ki, ott próbáltam felvilágosítást kérni, és akkor ott pár szóban elmondták, de hát csak úgy futtában. (...) Annyit tudok, hogy én a háziorvost is felkerestem, amikor előállt ez a probléma, és ő is annyit mondott, hogy türelemmel legyünk, mert hogy nincsen annyi szakember. Mi megjártunk mindent, én a védőnőtől kértem segítséget, a háziorvostól, a hivatalt körbejártuk (...)” (Általános iskolás korú autizmus spektrum zavarral diagnosztizált gyermek édesanyja)

Egy óvodás korú gyermek édesanyja is hasonló tapasztalatról számolt be:

„Az óvodában, akkor már az utolsó éve volt S-nek és már megvolt a diagnózisa (ADHD), ott jófejségből a szakértői bizottság leírta nekem, hogy kapjon meg minden lehetséges fejlesztést a gyerek, de ebből nem valósult meg semmi.” (Óvodás és két általános iskolás korú gyermeket nevelő édesanya)

Szülői stratégiák az állami ellátórendszerrel való kapcsolatba kerülés okán

A huszonegy szülői/gondviselői interjú alapján a négy ideáltípusos stratégia közül kettőt, a *sodródás* (2) és az *elkerülés* (3) stratégiáit tudtuk azonosítani. A következőkben ezeket mutatjuk be.

Sodródás mint szülői exit-stratégia

„Itt is kapja a fejlesztést (az iskolában), járunk a pszichológushoz (gyermekkorházba), szerintem ennyi elég is neki, mert ugye sokszor ellenkezik is, hogy ne kelljen menni.” (Autizmus spektrum zavarral diagnosztizált gyermek édesanyja)

A gyermeknél három és fél éves korában merült fel az autizmus spektrum zavar. Az interjú pillanatában már tizenkét éves gyermekével több állami intézményt is megjártak, mire hivatalosan is megállapították az autizmus spektrum zavart. Magyarországon az autizmus diagnosztizálása gyermekpszichiátriai hatáskörbe tartozik, sok esetben hosszú folyamaton mennek keresztül az érintettek, mire kiderül, mi okozza a nehézségeket. Ahogy a TASZ kutatási összefoglalója fogalmaz: *„a családok gyakran elvesznek a szakemberek labirintusában”* (ADHD-val és autizmus spektrum zavarral élő tanulók helyzete a közoktatásban 2019: 7), vagyis sodródnak a rendszerben egyik szakembertől a másikig, mire megszületik a diagnózis. Ez az elveszettség vagy *sodródás* azonban akkor sem szűnik meg, amikor már megállapításra került, hogy mi okozhatja a nehézségeket.

„Harmadikos korában derült ki a probléma. Tulajdonképpen az alsó tagozatban nem igazán tudtak mit kezdeni az ADHD-val, inkább központi fejlesztésre küldtek be minket a kórházba. (...) A felső tagozatot két helyen végezte. A második iskolájában, ott hát nagyon negatív volt a tapasztalat.” (Kilencedik osztályos fiatal nagymamája)¹²

¹² Hasonlóan az autizmus spektrum zavarhoz az ADHD diagnosztizálása is gyermekpszichiátriai hatáskörbe tartozik és sok esetben hosszú idő telik el, mire megszületik a speciális állapot szakszerű megállapítása.

A fent idézett két interjúalany helyzetében közös, hogy más-más okból, de egyikük sem keresett további segítséget az állami ellátórendszeren kívül. Az első esetben az édesanya úgy érzi, ha további helyekre vinné gyermekét, akkor ártana neki, túlterhelné őt. Az ADHD-val diagnosztizált fiatal nagymamája azonban – ha rendelkezésére állnának információk és kapcsolati tőkéje, egzisztenciális körülményei lehetővé tennék – megpróbálna az állami szolgáltatásokon túl további támogatást szerezni unokájának:

„sokkal több segítség kellene ezeknek a fiataloknak, hogy ne legyen később problémájuk a való világban.”

Bár más okok miatt sodródna az állami rendszerben, közös a megélésükben, hogy bizonytalannak látják a gyermek jövőjét:

„De az, hogy ő most azt a kort (felnőtt kor) majd eléri, hogy fog tudni élni ezzel így, az még a jövő titka szerintem.” (Autizmus spektrum zavarral diagnosztizált gyermek édesanyja)

Az interjúk alapján feltételezhető tehát, hogy az állami szolgáltatásokban való sodródás stratégiájának választása két okra vezethető vissza. Egyrészt információ hiányában és feltételezhetően egzisztenciális okok miatt is tehetetlenséget élnék meg a gondviselők, nem tudják, hogy hova, kihez fordulhatnak még, nem elégedettek a kapott szolgáltatásokkal. Másrészt egyes szülők egyelőre úgy érzik, hogy nincs másfajta vagy több megsegítésre szükségük, elégedettek a jelenlegi helyzettel, bár a jövőt néha kétségesnek látják, és az állami ellátórendszerből való esetleges kilépésre, elkerülésre már vannak terveik.

Menekülés/elkerülés mint szülői exit-stratégia

Az állami szolgáltatásokból való menekülés vagy annak elkerülése, és a magánszektor szolgáltatásainak tudatos választása több interjúalany narratívájában érhető tetten. Az állami rendszerből való menekülés legmarkánsabban azokban a helyzetekben merül fel, amikor egy gyermeket kortárs bántalmazás vagy rendszerabúzus ér¹³ egy oktatási intézményben.¹⁴ Sok esetben azonban mielőtt menekülésre, kilépésre kerülne sor, a szülők megpróbálják megoldani a helyzetet.

¹³ Egy ADHD-val diagnosztizált gyermek édesanyja például azért menekítette gyermekét egy alapítványi fenntartású iskolába, mert úgy tapasztalta, hogy nem csak a megfelelő fejlesztést nem kapta meg gyermeke, hanem még büntették is nehézségei miatt: „Az iskolában az volt a probléma, hogy mindenért beírást kapott, amit csinált. Az iskola hozzáállása sem volt aktív gyerekhez megfelelő hozzáállás. Mindenért büntették. (...) Hát mit mondjak a fejlesztésről. Inkább nem mondok semmit. De aztán iskolát is váltottunk.”

¹⁴ Az interjúk alapján hat olyan eset is rekonstruálható, amelyben egy gyermek valamilyen bántalmazásnak az elszenvetője. Ebből öt esetben a helyzet megoldásaként iskolaváltásra került sor. Az UNICEF megbízásából a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet által végzett 2022-es kutatás adatai szerint: „A tanulók szerint a tanárok az esetek körülbelül 40%-ában tudnak róla, hogy van probléma egy osztályban és mindössze 14%-ban lépnek közbe. A közbeavatkozás 4%-ban abban merül ki, hogy rászólnak az illetőre, 1%-ban pedig valamilyen büntetést adnak. Komplexebb megoldást (beszélgetést, az egész osztályközösség, esetleg a szülők bevonását) az esetek 7%-ában alkalmaznak.” (Középiskolások tapasztalatai az iskolai zaklatásról 2022: 40)

„Gimnáziumban egy rémes osztályfőnököt kapott, és akkor az annyira rémes volt, hogy minden-félével próbálkoztunk, mediálással meg mindennel, végül az lett a megoldás, hogy egy nem állami iskolába iratkoztunk át.” (Két gimnazista és egy általános iskolás korú gyermek édesanyja)¹⁵

Egy másik édesanya arról számolt be, hogy általános iskolás korú gyermekét az osztályában csúfolták, bántották. Az osztályfőnöktől kértek segítséget, aki más szakembert nem bevonva foglalkozott a témával az osztályfőnöki órák keretében, valamint a szülői értekezleteken, de *„igazából sok eredményre nem jutottunk, az lett a vége, hogy iskolát cseréltünk.”* (Ötödik osztályos gyermeket nevelő édesanya)

Az interjúk tanúsága szerint, ha valamilyen bántalmazás ér egy gyermeket az iskolában, akkor első lépésben mindig az osztályfőnöktől kérnek segítséget a szülők. Ha valamiért nem vezet sikerre ez a próbálkozásuk, akkor az igazgatóhoz fordulnak. Két interjúban merült fel, hogy iskolapszichológusi segítséget is kértek, de megélésük szerint ez sem tudott segíteni gyermekük helyzetén.

„Nagyon sokat csúfolták az osztálytársai meg bántották, és hát ő erre annyit tudott nekem monda-ni, hogy hát mivel R. koravén, meg, hogy mondta, nem is tudom mit mondott még, de hogy ilyen okoskodó vagy valami ilyesmi, hogy ez valahol természetes, hogy így csúfolják meg bántják és hogy verekedjen, tehát ennyit tudott rá mondani.” (Három iskolás korú gyermeket nevelő édesanya)

Az interjúk során egy olyan eset volt, ahol az iskolai szociális segítő segítségét kérték:

„A lányomat az osztályban csúfolták, elvették a dolgait. Nem voltak barátai. (...) Nem akart iskolá-ba menni. Ha pedig kirándulásra mentek, mindig panaszkodott, hogy fáj hasa, a feje, hogy ne kell-jen az iskolába vagy esetleg az adott kirándulásra menni. Először az osztályfőnökhöz fordultam, és ő ajánlotta a szociális munkást. (...) Több alkalommal is beszélgetett a lányommal, majd az osz-tályfőnöki órákon kezdett el foglalkozni az osztállyal. Csoportos feladatokat adott nekik.” (Két álta-lános iskolás korú gyermeket nevelő édesanya)

Az interjúk alapján azt láthatjuk, hogy ha egy diákot bántalmazás ér vagy súlyosabb konfliktusa van akár pedagógussal, sokszor nem marad más megoldás, mint egy másik, fő-képp nem állami fenntartású iskolába való menekülés, ez azonban, mint ahogy több kutatás is rávilágított, nem mindenki számára elérhető út.

„Mind a nemzetközi, mind a hazai kutatási eredmények arra mutatnak rá, hogy az iskolaválasztási helyzetekben a magasabb társadalmi státuszúak számos tekintetben előnyösebb helyzetben vannak, mint az alacsonyabb státuszúak, akár amikor arról kell döntést hozniuk, hogy egyáltalán éljenek-e választási szabadságukkal, akár amikor arról, hogy hogyan éljenek vele.” (Berényi 2022: 375)

¹⁵ Az édesanya próbált több állami fenntartású helyről is segítséget kérni, de elmondása szerint az intézmény ellen-állt külső szakember bevonásának. *„A gimibe iskolapszichológus van, azt tudom. ...kihisztiztem, hogy legalább az iskolapszichológus próbáljon ott valamit mediálni, nem volt sikeres. És próbáltam akkor, hogy vegyék fel a kapcso-latot a kerületi gyejő iskolai szociális munkásaival, de visszapattantam a gimnáziumban, hogy ilyesmire nincs itt szükség.”*

Az iskolaváltáson túl azonban magánszolgáltatókhoz is fordulnak a szülők, ha nehézségek merülnek fel gyermekeiknél. Van, aki például magánlogopédust keresett fel, mert úgy érezte, gyermekei így hatásosabb és gyorsabb segítséghez juthatnak:

„A lányoknál diszlexiagyanú merült fel, tehát betűt cseréltek. Még első-másodikos korukban szólt a tanító néni és akkor végül is én úgy döntöttem, hogy elvittem őket magánlogopédushoz. (...) Úgy tűnt, hogy az a csoportos foglalkozás, amit a sulis tud biztosítani, az nem biztos, hogy elég, és akkor elvittük őket magánlogopédushoz, és akkor az egy félév alatt kipöcögtette a lányok nehézségét”. (Két általános iskolás korú gyermeket nevelő édesanyja)

Az egyik interjúalany gyermeke depressziója miatt a magánszektorban keresett pszichológust, mert az állami szolgáltatóknál többszöri próbálkozás ellenére is azt tapasztalta, hogy nem kapnak megfelelő segítséget:

„Már többször is jártunk a pedagógiai szolgálatnál. Végül elmentünk pszichológushoz és rajta keresztül mentünk pszichodráma egy évig”. (Egy általános iskolás korú gyermeket nevelő édesanyja)

Egy, a gyermekvédelmi rendszert is megtapasztalt édesanyjának az elmúlt évek során családjával volt alkalma az állami ellátórendszer ún. kötelezően igénybe vehető szolgáltatásait megtapasztalnia. Elmondása szerint gyermekeit többször is kiemelték, majd visszagondozták a családba, az interjú pillanatában is éppen intenzív családgondozásban részesültek. Annak ellenére, hogy ezzel a speciális programmal jó tapasztalati vannak, hiszen úgy látja, hogy sikeresen tudja az itt megkapott segítséggel fejleszteni szülői kompetenciáit, mégis gyermeke érdekében a magánszektorban keres segítséget:

„Mivel a gyerekem a sok megrázkódtatás ellenére érdemi segítséget nem kapott és már ki tudom fizetni, így mindenképpen szeretnék magánszolgáltatást igénybe venni”. (Két, védelemben vett kiskorú gyermek édesanyja)

A menekülés alternatívája jövőbeli lehetőségként is körvonalazódik sok esetben, erre egy példa egy háromgyermekes édesanyja, aki jelenleg elégedett az állami oktatási rendszer által nyújtott szolgáltatásokkal, de kilátásba helyezte, hogy amennyiben úgy érzi, hogy ez a jövőben már nem elégséges az SNI-státuszú gyermeke számára, akkor kimenekül az állami oktatási rendszerből és terve szerint alapítványi fenntartású iskolába íratja át gyermekét:

„Mi úgy döntöttünk, hogy ameddig lehet és ameddig tartható éppen az, ami van, és elérhető külön erőfeszítés nélkül, nekünk ez most pénzünkbe nem kerül, nincs túlzottan messze, addig ezt próbáljuk. (...) De lehet, idővel ez lesz a megoldás, mert ez egy olyan intézmény, hogy óvodától az érettségig lefedné és egy Rogers-szemléletű intézmény és hozzánk az állna a legközelebb, és még megfizethető is.” (Háromgyermekes édesanyja, egyik gyermeke SNI státuszú)

A jó szülőség narratívái

Az interjúk azt mutatják, hogy különösen nehéz helyzetben lehet az a szülő, akinek a gyermeke köznyelvi formulával élve „papíros gyerek”, vagyis hivatalos szakértői vélemény van arról, hogy sajátos nevelési igényű, vagy beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzd. Nem

csak azért lehet nehéz helyzetben, mert mint láttuk, sok esetben gyermeke nem jut hozzá megfelelő támogatásokhoz, fejlesztéshez, hanem azért is, mert akarva-akaratlanul is felmerülhet mind benne, mind a környezetében, hogy felelős-e ezért az állapotért. Vajon jó szülő-e, ha gyermekének BTMN, SNI státusza, vagy akár depressziója van?

„Azért szeretném, hogy S-nek is legyen diagnózisa és vihessek valamit az óvónőnek, mert akkor nem engem fog hülyének nézni.” (Háromgyerekes édesanya, egyik gyermeke diagnosztizálás alatt áll)

Az édesanya egy érdekes dilemmára világít rá: egyrészt sokszor előfordul, hogy a szülők nem szeretnék, ha gyermekük hivatalos diagnózist kapna, mert az megnehezítheti számukra a szabad iskolaválasztást, az iskolában pedig előfordulhat, hogy emiatt hátrányos megkülönböztetésben van része gyermeküknek (ADHD-val és autizmus spektrum zavarral élő tanulók helyzete a közoktatásban 2019: 1–10). Ugyanakkor, ha hivatalosan nem tudja bizonyítani a szülő, hogy gyermeke viselkedése organikus nehézségekre vezethető vissza, akkor akármennyire is szeretné rávenni a pedagógusokat, szakembereket, hogy különös figyelemmel legyenek a gyermek egyéni szükségleteire, megeshet, hogy őt fogják túlaggódó, túlbuzgó szülőnek nézni. Különösen megrázóak egy autizmus spektrum zavarral diagnosztizált gyermek édesanyjának a jó szülőségre vonatkozó reflexiói:

„Én ugye egészségügyet végeztem és azért is volt nehezebb elfogadni ezt a dolgot, vagyis hát fel dolgozni. Ugye nyilván, amit tanul az ember és tudja alkalmazni a dolgokat, és hallja és látja és mégsem tudja a saját gyerekén alkalmazni, és hát nyilván meggyógyítani nem tudom. Esetleg segíteni tudok rajta néhány módszerrel, és hát ez egy nagy lelki megpróbáltatás, hogy a saját gyereke met nem tudom úgy ellátni és a fejlődésében nem tudok olyan mértékben segíteni neki, hogy teljes mértékben eleget tegyek neki.” (Autizmus spektrum zavarral diagnosztizált általános iskolás korú gyermek édesanyja)

A jó szülőséggel kapcsolatos hétköznapi és tudományos elképzeléseknek egyaránt része, hogy egy szülő, többek között attól jó, ha „elősegíti és támogatja gyermeke fizikai, érzelmi és kognitív fejlődését újszülött kortól egészen a felnőtt korig” (Rácz 2014: 7). Azonban a szakvéleménnyel rendelkező gyermek szüleinek sok esetben éli meg, hogy minden próbálkozás ellenére nem tudja biztosítani a fejlesztéseket gyermeke számára. Az állami ellátórendszer hiányosságait interiorizálják és saját kudarcukként, egyszemélyes felelősségükként élik meg, hogy nem tudják a „sikeres és produktív életet és az ehhez szükséges szolgáltatásokat, támogatásokat biztosítani gyermekük számára”¹⁶ (Rácz 2014: 7).

Szülői exit-stratégiák egy gyermekvédelmi ügyben: Juli esete

Az eset kiválasztásának fő szempontja az volt, hogy egy olyan folyamatra nézzünk rá, amelyben a kliens állami ellátórendszerrel való kapcsolatba kerülése során a láthatatlannak maradás/megűszás, a sodródás és a kilépés/menekülés (akár szakember tanácsára létrejövő) stratégiái egyaránt beazonosíthatóak. Az esetet jelen tanulmányban kizárólag abból a perspektí-

¹⁶ A szülői szerep ártértekelésére, átkeretezésére kényszerülnek sok esetben a „papiros gyermekek” gondviselői (Bognár 2012).

vából mutatjuk be, hogy az állami ellátórendszerrel hol vannak az érintkezési pontok. Juli esete egy két és fél éves folyamatot ölel fel, amely a középiskolába való beiratkozással vette kezdetét. Az esetben minden adatot anonimizáltunk.

A kliens bemutatása

Juli Budapesttől nem messze élt szüleivel és testvéreivel rendezett anyagi körülmények között. Édesanyja pszichiátriai betegség miatt orvosi kezelés alatt állt, gyógyszeres kezelésének köszönhetően állapota stabil volt, a mindennapi teendőket nehézségek nélkül tudta ellátni. Gyerekeivel való kapcsolata szeretetteljes, gondoskodó volt. A hivatalos ügyintézők és az azokkal járó utazások azonban megviselték, ezért a családfenntartáson túl ezeket az édesapa intézte, így az iskoláztatással kapcsolatos ügyeket is. Az édesapának szintén szoros kapcsolata volt gyermekeivel. A gyermekek közül Julinak voltak egyedül egészségügyi nehézségei. Sokszor vérzett az orra, szédült, volt, hogy elájult, előfordult, hogy eszméletvesztés miatt kórházba kellett szállítani. Az orvosi vizsgálatok azonban nem mutattak ki szervi elváltozásokat a rosszullétek mögött, így feltételezték, hogy Juli tünetegyüttesének pszichés okai vannak. Juli kapcsolatait zártság jellemezte, elmondása szerint közvetlen családjával érezte igazán biztonságban magát, egy-két barátnője volt, akikkel főképp online tartotta a kapcsolatot.

A láthatatlannak maradás szándéka miatti kilépés az állami ellátórendszerből

Julit a szülei egy alapítványi fenntartású (nem tandíjas) komplex ellátást nyújtó középiskolába¹⁷ írták be. A szülők szándékaik szerint szakiskolai képzésre, magántanulóként¹⁸ szerették volna lányukat beírni. Kérvényt fogalmaztak meg az intézmény vezetőségének, amelyben egyrészt Juli korábbi rossz iskolai tapasztalataival indokolták a magántanulói státusz iránti kérésüket: „Az „X” általános iskolában kezdődött. A lányomat sajnos sokat csúfolták az osztálytársai, kigúnyolták, megszegyenítették. Szinte mindennaposak voltak, a kislány sokszor sírt.” Másrészt Juli betegségére hivatkoztak: „Szeretnénk, hogy lányunk magántanuló lehessen, mert betegségben szenved. Betegsége disszociatív zavar. Ami azt jelenti, hogy sokszor vérzik az orra, elájul, szédül.”

Azt feltételezték, hogy Juli betegsége az iskolai bántalmazás miatt alakult ki, és mivel a nyár folyamán lányuk jobban érezte magát, aggódtak, hogy az iskolába járás miatt újból rosszullétei lesznek. A kérvény mellé benyújtottak számos orvosi papírt is. Az orvosi papírok megállapították, hogy Juli ájulásos rosszullétei, az ideiglenes katonán állapotai mögött fizikai elváltozások nem mutathatók ki, valószínűsítették, hogy pszichés okok húzódnak meg a háttérben. „Három napos observációja során több alkalommal észleltek excesszív orrvérzéssel bevezetett, módosult tudatállapottal járó, időnként órákig elhúzódó epizódokat. (...) Pszichiátriai konzílium a disszociatív tünetképzés gyanúját megerősítette.” Az orvosi javaslat végül pszichoterápiás segítség volt.

¹⁷ Az iskola egyszerre nyújtott gimnáziumi és szakközépiskolai képzést, valamint teljes állásban foglalkoztatott szociális munkásokat, mentálhigiénés szakembereket.

¹⁸ 2019-ben módosították a 2011. évi CX. köznevelésről szóló törvényt, amelyben megszüntették azt a lehetőséget, hogy a tanulók tankötelezettségüket magántanulói jogviszonyban teljesíthessék.

Az akkor hatályos köznevelési törvény értelmében szakmát magántanulói státuszban nem lehetett tanulni, ezért az iskola elutasította a szülők kérését, így Julinak szeptemberben meg kellett volna kezdenie az iskolát, ő azonban nem jelent meg. A hiányása miatt a Juli osztálya mellé beosztott szociális munkás konzultációt szervezett, amelyen rajta kívül részt vett Juli, az édesapja, az osztályfőnök, és az iskolában dolgozó segítő szakemberek vezetője. A konzultáción mind Juli, mind az édesapja nagyon bizalmatlanok voltak, megerősítették magántanulói státusz iránti kérelmüket és elmondták, hogy azért választották ezt az iskolát, mert úgy hallották, hogy itt figyelembe veszik a diákok egyéni szükségleteit. Beszámoltak arról is, hogy az orvosi javaslat ellenére Juli már nem jár pszichoterápiára, a területileg illetékes családsegítővel nem állnak kapcsolatban. Egyértelműen érzékelhető volt a jelenlévő szakemberek számára, hogy Julira és édesapjára is ijesztően hat az intézmény mindennapos iskolai jelenlétre vonatkozó kérése. Érezhető volt az a szándékuk, hogy minél inkább láthatatlanok szeretnének maradni az iskola számára, hiszen éppen azért esett a választásuk egy alapítványi fenntartású intézményre, hogy elkerüljék az állami ellátórendszert. Mivel az iskola szervezeti és működési szabályzata, valamint házirendje ezt lehetővé tette, az érintettek egyéni tanulási út kialakításában állapodtak meg. A megállapodás szerint Julinak heti rendszerességgel kellett a szakmai órákra járnia, de ő és a családja dönthetett arról, hogy egy héten hányszor és mely napokon vesz részt a foglalkozásokon. A szakemberek szándéka az egyéni tanulási út megajánlásával az volt, hogy bizalmi kapcsolatot építsenek ki a családdal. Úgy látták, ha mindenáron erőltetik a napi szintű iskolába járást, akkor menekülésre készítetik a családot. A szakemberek úgy vélték, hogy lehet valamilyen nehézség a családban vagy a család körül.

Sodródás

Juli tartotta magát az egyéni megállapodáshoz, heti rendszerességgel minden egyeztetett időpontban megjelent az iskolában. Érezhető volt rajta, hogy igyekszik, szeretne beilleszkedni az iskola- és osztályközösségbe, olyannyira, hogy pár hét után ő maga jelezte, hogy most már szeretne „normál” úton haladni, mindennaposan jelen lenni az intézményben. A bent töltött napjai során bizalmi kapcsolatokat sikerült kialakítania kortársaival, de a felnőttek felé továbbra is zárkózott maradt. Zárkózottsága ellenére az iskola szakemberei úgy látták, hogy Juli, ha lassan is, de egyértelműen halad a megnyílás felé. Többször kifejezte, és egyértelmű volt a vele dolgozó pedagógusok és segítő szakemberek számára is, hogy jól érzi magát az intézményben.

Egy hónappal később az egyik délelőtt Juli engedély nélkül elhagyta az iskola épületet, az iskolapadon pedig hátrahagyott egy búcsúlevelet, amelyben öngyilkossági szándékát jelezte. Az iskola értesítette a szülőket, valamint a rendőrséget, de Juli rövid időn belül visszatért az intézménybe. Az iskolapszichológussal és a szociális munkással való mélyebb beszélgetéstől elzárkózott. Az édesapa megérkezése után az a döntés született, hogy állapota miatt kórházba kell szállítani Julit, ahonnan egy napos megfigyelés után hazabocsátották. Az iskola szakemberei pedig még az események napján jelzést küldtek az illetékes család- és gyermekjóléti szolgálatnak.

Juli közvetlenül a kórházból való hazaengedése után el tudta mesélni szüleinek, hogy az egyik távolabbi családtag évek óta rendszeresen bántalmazza őt szexuálisan. A szülők másnap felkeresték a családsegítő szolgálatot, és az ott dolgozó szakemberek javaslatára az édesapa azonnal rendőrségi feljelentést tett. A tanúvallomása során Juli arról számolt be, hogy bántalmazója többször azzal fenyegette, hogy szeretneinek baja esik, ha elmeséli a történeteket.

Az illetékes járási hivatal gyámügyi osztálya elrendelte Juli védelembe vételét és a rendőrségi eljárás idejére eseti gyámot rendelt ki mellé. Az iskola segítő szakemberei szakmaközi együttműködést kezdeményeztek Juli eseti gyámjával és családsegítőjével, az együttműködés azonban nem valósult meg. A családsegítővel alkalmanként telefonos egyeztetést sikerült lebonyolítani, az eseti gyám azonban mindennemű együttműködéstől elzárkózott. Közben megkezdődtek a rendőrségi tanúmeghallgatások és szakértői vizsgálatok. Juli továbbra is elzárkózott a pszichológusi megsegítéstől, az iskolába azonban szívesen járt, így az osztályához tartozó iskolai szociális munkással lassan ki tudott épülni egy bizalmasabb kapcsolat.

Az iskola segítő szakemberei úgy látták, hogy Juli sodródik az eseményekkel. A hatóság által megbízott szakemberek nemcsak a szakmaközi együttműködéstől zárkóztak el, hanem attól is, hogy kliensüket partneri módon, minden várható eseményről, történésről és azok okairól teljeskörűen informálva segítsék át a folyamatokon. Az első rendőrségi meghallgatásra elkísérte őt a hatóság által kirendelt eseti gyám, aki azonban nem hogy nem szólt meg a meghallgatás során, de még csak be sem mutatkozott kliensének.

Szakember nyomására kilépés az állami rendszerből

Látva Juli sodródását, kiszolgáltatottságát a gyermekvédelem rendszerében és a rendőrségi eljárás folyamatában, Juli engedélyével és a családsegítő szolgálat, valamint a szülők bevonásával az iskola szakemberei felvették a kapcsolatot egy gyermekjogi civil szervezettel. A szervezet elvállalta ingyenesen Juli jogi képviselését, így a továbbiakban ők is jelen voltak a rendőrségi, szakértői meghallgatásokon. Végig proaktívan kísérték a folyamatot, igény szerint több személyes találkozás során is informálták Julit és az iskolai szociális munkást az aktuális történésekről és azok miéttjéről. A bírósági szakaszba lépve már teljeskörűen ők látták el Juli jogi képviselését. Segítségükkel Juli bántalmazóját jogerősen több éves börtönbüntetésre ítélték.

Konklúzió helyett kérdések Juli esete kapcsán

Juli ügye bírósági úton sikeresen lezárult. A rendőrségi és bírósági folyamat során sok esetben volt, hogy vagy azért nem tudott megjelenni az iskolában, mert hivatalos meghallgatásokon, szakértői vizsgálatokon kellett megjelennie, vagy azért, mert ezek következményeként olyan lelkiállapotba került, hogy képtelen volt közösségbe menni, a tanulmányaira koncentrálni. Mindezt nehezítette az is, hogy tágabb családi környezete őt tette felelőssé a kialakult helyzetért, volt példa arra, hogy megfenyegették a családot, ezért az utcára is félt kimenni. Egy idő után a fenyegetések miatt szüleivel és testvéreivel kénytelenek voltak elhagyni saját otthonukat is, így Julinak még nagyobb távolságot kellett megtennie ahhoz, hogy bejusson az iskolába. Minden nehézsége ellenére azonban egy éves csúszással sikeresen elvégezte az iskolát. Felmerül a kérdés azonban, hogy egy állami fenntartású iskolának milyen lehetőségei lettek volna a sok hiányzás, az ingadozó lelkiállapotok kezelésére.

Juli önbizalma, önértékelése az egész folyamat során érthető módon ingadozó volt, sok esetben nem tudta elképzelni magáról, hogy bármire is képes lehet. A két és fél éves folyamat során végig elzárkózott mindennemű pszichés megsegítéstől. Többször, több helyre is megpróbálta őt delegálni az iskolai szociális segítő, sőt a jogi segítséget nyújtó civil szervezet is felajánlott számára speciálisan szexuális bántalmazásra szakosodott szakemberi segítséget.

Ezek a próbálkozások azonban minden esetben kudarcba fulladtak. Juli a középiskolába kerülése előtt rövidebb-hosszabb ideig többször is volt gyermekpszichiátriai osztályon, azonban egyik esetben sem sikerült mélyebb segítői kapcsolatot kialakítani vele. Felmerül a kérdés, hogy a pszichiátria osztályokon dolgozó pszichiáterek, pszichológusok közötti sodródás befolyásolhatta-e a benne megjelenő rendíthetetlen ellenállást a lelki megsegítés irányába.

Végül felmerül az a megkerülhetetlen kérdés is, hogy az első szakemberrel való találkozástól az alapítványi középiskolában megírt búcsúleveléig (a háziorvos, a gyermekpszichiáter, az általános iskola pedagógusai, a középiskola szociális, mentálhigiénés szakemberei) miért nem tett jelzést senki sem az illetékes család- és gyermekjóléti szolgálatnál. Ez persze magával hozza azt a kérdést is, hogy ha a jelzésre előbb került volna sor, akkor Juli megkapja-e szükséges segítséget.

ÖSSZEZÉS

Kvalitatív kutatásunk eredményei szerint a sodródó, illetve az elkerülő/menekülő szülői exit-stratégia érhető leginkább tetten, noha többször utaltunk az diszfunkcionális rendszer-működésből fakadó problémákra és így a rendszeroldali nyomásgyakorlásra. Ahogy az interjú-alanyok beszámolóí és különösen Juli esete mutatja, a családok stratégiái jellemzően egy adott, égető helyzetre való válaszként jelennek meg, mint későn diagnosztizált tanulási, magatartási, pszichiátriai probléma vagy sok esetben azonnali beavatkozást igénylő bullying-helyzet. Az, hogy a láthatatlannak maradás/megúszás, mint szintén létező szülői exit-stratégia mögött milyen motivációk húzódnak meg, jelen kutatás keretében nehezen volt rekonstruálható, bár Juli esete világosan mutatta, hogy az állami rendszer szintjén segítséget nyújtó szakemberek több alkalommal elmulasztották hivatási kötelezettségeiket, így a család szeretett volna már az iskolai helyzetben is láthatatlan lenni. Az eset azonban arra is példa, hogy a család életében az adott folyamaton belül – mely jellemzően hosszú ideig tart és eszkalálódik a késői segítségnyújtás okán – különböző stratégiák követik egymást, mint megúszás, majd sodródás, ezt követően pedig menekülés/elkerülés.

A szülői interjúkban megjelenő élethelyzetek kapcsán felsejlik egy ördögi kör: ha az állami ellátórendszer minden szegmense a törvényi előírások és állam általi vállalások, a professzionalitás sztenderdjei szerint működne, akkor nem csak a gyermekek kapnának az egyéni szükségleteikhez, igényeikhez méltó támogatást, hanem a szülők, gondviselők is. Ugyanis minden megszólaló szülő, aki akár a sodródás, akár az elkerülés/menekülés, illetve láthatatlanná válás/megúszás stratégiáját vagy ezek ötvözetét választja tudatosan vagy önkéntelenül az események folyamánként az állami ellátórendszerrel való találkozása során, a maga módján megpróbál a lehető legjobb szülő lenni, a legjobbat akarja gyermekének, de ahhoz, hogy ténylegesen elég jó szülőnek érezhesse magát, a gyermekeihez hasonlóan szüksége lenne támogatásra, legalább érdemi információra. Ha az állami fenntartású oktatási és gyermekjóléti és védelmi ellátórendszer fogaskerekei felkészültebb és összehangoltabb módon működnének, akkor az óvodai, iskolai rendszerben lévő nehézségekkel küzdő gyermekek szüleinek nem exit-stratégiákat kellene kialakítaniuk az állammal szemben, hanem lehetőségük lenne, hogy saját és családjuk jól-létével foglalkozzanak a hétköznapiakban.

IRODALOM

- ADHD-val és autizmus spektrum zavarral élő tanulók helyzete a közoktatásban (2019) Budapest: TASZ. https://tasz.hu/a/files/vegleges_adhd-fokuszu-kiegeszito-anyag-gyerekjelenteshez_TASZ.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 02. 22.)
- Berényi E. (2022) Számít a fenntartó? Egyházi „kisgimnáziumok” és felvételizőik. *Educatio* 31(3): 374–391. <https://doi.org/10.1556/2063.31.2022.3.3>
- Bognár V. (2012): *A szülőség értelmezése. Autizmussal élő személyek támogatása a családban.* Doktori értekezés tézisei, ELTE. https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/40001/Kd_12494_t%c3%a9zis.pdf?sequence=2&isAllowed=y (Utolsó letöltés: 2023. 02. 22.)
- Domszky A. (1999): *Gyermek- és ifjúságvédelem. Jegyzet.* Budapest, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Államigazgatási Kar.
- Kopasz M. – Boda Zs. (2018): A közoktatás reformja és az oktatási rendszer iránti bizalom. *Educatio* 27(4): 548–564. <https://doi.org/10.1556/2063.27.2018.002>
- Kopasz M. – Husz I. (2020): A család- és gyermekjóléti szolgálatok szerepe a társadalmi mobilitás elősegítésében – a munkatársak nézőpontjából. *Metszetek*, 9(2): 29–50. <https://doi.org/10.18392/metsz/2020/2/2>
- Rácz A. (szerk.) (2014): *Jó szülő-e az állam? A corporate parenting terminus gyakorlatban való megjelenése.* Budapest, Rubeus Egyesület. http://rubeus.hu/wp-content/uploads/2014/05/CPnemzetkozi_2014_final.pdf (Utolsó letöltés: 2023. 02. 22.)

Esettanulmányhoz felhasznált dokumentumok

- Ambuláns vizsgálati lelet – Pest Megyei X Kórház
- Keresetlevél “X” Járásbíróság részére
- Magántanulói státusz iránt szülői kérelem
- Megállapodás egyéni tanulási útról
- Pest Megyei Kormányhivatal “X” Megyei Járás Hivatala: Végzés védelembé vételről
- Pest Megyei Kormányhivatal “X” Megyei Járás Hivatala: Határozat eseti gyám kijelöléséről
- Pest Megyei Rendőr Főkapitányság Bünyügyi Igazgatóság Vizsgálati Osztály – Tanú (sértett) vallomás
- 2 db Zárójelentés – X Gyermekkorház, Gyermek- és Ifjúsági Pszichiátriai Osztály
- 3 db feljegyzés az iskolai szociális munkás részéről